

RECENZJE

Edward POLAŃSKI, Małgorzata IWANOWICZ

Słownictwo i frazeologia w szkole
Wiadomości, ćwiczenia, testy dla gimnazjów i szkół średnich
Łódź 1999

„Co zrobić, aby osiągnąć w życiu sukcesy i nie mieć kompleksów?” Z tym pytaniem zwracają się do uczniów gimnazjów i szkół średnich Edward Polański i Małgorzata Iwanowicz — autorzy niedawno wydanej książki *Słownictwo i frazeologia w szkole. Wiadomości, ćwiczenia, testy dla uczniów gimnazjów i szkół średnich*. To jakże często stawiane ostatnio pytanie nie pozostaje tu jednak bez odpowiedzi: „Oczywiście wzbogacać i kształtować swój język” (s. 3) — odpowiadają autorzy, jak słusznie bowiem zauważają, „badania naukowe dowodzą, że osoby, które poprawnie oraz ładnie mówią i piszą, z reguły osiągną w życiu większe sukcesy, często wyższa jest ich rola i pozycja w społeczeństwie, szybciej też awansują” (s. 3). Jednak „powiedzieć coś mądrego i na temat to wielka sztuka, którą można osiągnąć tylko dzięki systematycznej pracy nad własnym językiem” (s. 3) — i w tej pracy opisywana książka ma być pomocą.

Słownictwo i frazeologia... ma służyć przede wszystkim uczniom, ma być ich „osobistym samouczkiem” (s. 4), który pozwoli im zdobyć niezbędne wiadomości i umiejętności w zakresie słownictwa i frazeologii. W zamierzeniu autorskim adresatami tej pozycji są także nauczyciele. Znajdą oni w niej wiele ciekawych pomysłów i ćwiczeń wzbogacających słownictwo swoich wychowanków, a zatem wpływających na podniesienie ich sprawności językowej.

Dobór zagadnień w podręczniku godzi gimnazjalne i licealne wymagania. Dla wyróżnienia ćwiczeń kierowanych głównie do licealistów wprowadzono tu niebieskie kartki, przy czym autorzy zastrzegają, że nie oznacza to bynajmniej, by gimnazjaliści nie mogli z nich korzystać: „To wy sami lub z pomocą nauczycieli zdecydujecie o tym, które i w jakiej kolejności tematy zgłębiać” (s. 4). Owo podmiotowe traktowanie ucznia, pozostające w zgodzie z duchem ostatnich przemian w szkolnictwie, powinno zaowocować większym zaangażowaniem ze strony młodego użytkownika prezentowanej książki.

We *Wstępie* zatytułowanym *O zasobie i różnicowaniu słownikowym języka polskiego* (s. 7—10) autorzy wskazują na stylistyczne różnicowanie zasobu leksykalnego polszczyzny. Ze względu na zasięg czasowy, terytorialny i środowiskowy wyróżniają: archaizmy i wyrazy przestarzałe, neologizmy i wyrazy modne; słownictwo ogólne, regionalizmy (prowincjonalizmy), dialektyzmy i gwaryzmy oraz słownictwo środowiskowe, zawodowe i żargon (slang), np. młodzieżowy, wojskowy itd. Odrębność stylów wypowiedzi staje się z kolei przyczyną do wyodrębnienia słownictwa stylowego: potocznego, literackiego, naukowego, urzędowego, publicystycznego, różnice zaś w barwie i nacechowaniu emocjonalnym dzielą leksykę na: neutralną, zabarwioną dodatnio i zabarwioną ujemnie. Ten klarowny podział osadzony zostaje na równie przejrzystym wykresie oraz poparty przykładami, ze wskazaniem na czynniki, od których zależy wybór danej odmiany. Oprócz przytoczonych podziałów autorzy wymieniają środki stylistyczne wzbogacające język, jak: synonimy, antonimy, homonimy i wyrazy wieloznaczne, figury słowne oraz zapożyczenia słowne i frazeologiczne. Tak zbudowany *Wstęp* staje się zapowiedzią treści książki, osadza jednocześnie wszystkie kolejne rozdziały we wspólnym kontekście, dając uczniowi czytelnikowi (czy raczej: użytkownikowi) spójny obraz, który dzięki swej prostocie i klarowności zachęca do skorzystania z tej pozycji.

Zasadnicza część pracy obejmuje jedenaście rozdziałów, których tytuły informują o ich zawartości: rozdział 1: *Związki frazeologiczne* (s. 11—28), rozdział 2: *Wyrazy polisemiczne i homonimy* (s. 29—38), rozdział 3: *Synonimy (wyrazy i połączenia wyrazowe bliskoznaczne)* (s. 39—54), rozdział 4: *Antonimy (wyrazy i połączenia wyrazowe przeciwstawne)* (s. 53—66), rozdział 5: *Figury słowne* (s. 67—86), rozdział 6: *Zapożyczenia* (s. 87—98), rozdział 7: *Neologizmy i wyrazy modne* (s. 99—110), rozdział 8: *Archaizmy i wyrazy przestarzałe* (s. 111—120), rozdział 9: *Regionalizmy, dialektyzmy, gwaryzmy* (s. 121—130), rozdział 10: *Słownictwo stylowe (specjalne, artystyczne)* (s. 131—145), rozdział 11: *Słownictwo emocjonalne (ekspresywizmy)* (s. 145—152).

Na początku każdego rozdziału po tytule znajduje się informacja: „W tym rozdziale dowiesz się o tym: [...]” (np.: „jak ozdobić styl wypowiedzi”, „w jaki sposób uwydatnić coś, a nawet przesadzić”, „czy można przedmioty ożywić”, s. 67). Ukierunkowuje ona czytelnika, będąc jednocześnie — przez bezpośrednie wskazanie na przydatność proponowanych ćwiczeń w codziennej komunikacji — zachętą (niejednokrotnie intrygującą). Wszystkie rozdziały kończą się wykazem wyrazów i ich połączeń, pojawiających się w kolejnych jednostkach. W zamiarze autorów ma to służyć uczniom do szybkich powtórek przed egzaminem, a nauczycielom — jako podstawa do tworzenia dodatkowych testów. Wyróżnić tu należy *Wykaz wyrazów stylowych* (s. 144) po rozdziale 10., w którym zgromadzone terminy są przykładami z recenzowa-

nej tu publikacji (daje to uczniom okazję do sprawdzenia stopnia ich przyswojenia).

Książka pomyślana jako „osobisty samouczek” zaopatrzona jest w *Klucz do ćwiczeń* (s. 153—171), co będzie z pewnością usprawnieniem w korzystaniu z niej (w kluczu nie podano odpowiedzi jedynie do tych ćwiczeń, które wymagają własnej inwencji). Na końcu książki znajdują się testy słownikowo-frazeologiczne: cztery (w tym jeden punktowany) dla gimnazjum i trzy (jeden punktowany) dla szkół średnich. Taka możliwość sprawdzenia siebie powinna ułatwić poprawne wykonywanie sprawdzianów lekcyjnych i egzaminacyjnych, co stanowi kolejny atut przedstawianej pozycji.

Prezentowaną pracę zamyka bogata *Bibliografia* (94 pozycje, s. 190—192). Zamieszczono w niej m.in. słowniki, poradniki językowe, tytuły utworów, z których zaczerpnięto cytaty, a także — co ważne dla nauczycieli — pozycje językoznawcze i metodyczne.

Proponowane w przedstawianej książce ćwiczenia rozwijają umiejętność wypowiadania się funkcjonalnego, której doskonalenie stało się jednym z zasadniczych celów nauczania języka polskiego. Uwagę zwracają tu m.in. ćwiczenia w dobieraniu bliskoznaczników zróżnicowanych znaczeniowo, stylistycznie i emocjonalnie, wiążące się z ćwiczeniami frazeologicznymi, stylistycznymi i redakcyjnymi (stylizowanie tekstu współczesnego na archaiczny — s. 115, i odwrotnie — s. 117, przeróbki wypowiedzi w celu nadania im bardziej ekspresywnego i emocjonalnego charakteru — s. 150, itp.).

Słownictwo i frazeologię... cechuje ogromne zróżnicowanie rodzajów proponowanych ćwiczeń, co jest kolejnym czynnikiem decydującym o wartości tej pozycji. Znajdziemy tu ćwiczenia bogacące zasób leksykalny uczniów (np. s. 13, 48), a także wyrabiające techniczną i stylistyczną wprawę w posługiwaniu się wyrazami (m.in. s. 45, 90). Zwiększeniu płynności słownej i skojarzeniowej uczniów służą ponadto liczne zabawy wyrazami, takie jak krzyżówki (np. s. 61), zagadki (np. s. 62), uzupełnianki (s. 44, 46) i inne. Uczą one refleksji nad językiem, zastanawiania się nad znaczeniem i formą słów, co koresponduje z kształceniem literackim (tu szczególnie zabawy na s. 30, 54, 68).

Wspominałam już o funkcjonalizowaniu *expresis verbis* wielu z proponowanych ćwiczeń w *Słownictwie i frazeologii...* Jako zachętę i motywację można tu z pewnością uznać również przykłady i teksty przywoływane do zilustrowania wiadomości zawartych we wstępnych częściach rozdziałów czy będące materiałem językowym samych ćwiczeń, teksty, z którymi uczeń styka się i w szkole, i w domu. Oprócz cytatów z utworów literackich (np. s. 40, 69) pojawiają się ich humorystyczne przeróbki (np. *Nowa Balladyna*, s. 92), fragmenty gazet, np. periodycznych zeszytów do nauki języka angielskiego *Easy English* (s. 78) oraz czasopism młodzieżowych (np. s. 103), a także teksty uczniowskie (np. s. 27). Szczególną uwagę zwracają dwa rozdziały: *Neologi-*

zmy i wyrazy modne oraz *Zapożyczenia*. Pierwszy ze względu na dobór przykładów — często spotykanych obecnie leksemów i konstrukcji słownych, np. *ostrzejsze kawalki*, *bluzony* (bluzki) z *nadrukiem*, *strategia marketingowa*, *polskie markety*, *boom przebojów* (s. 103), drugi — ze względu na fakt, że do prezentacji dziedzin życia, z których zapożyczamy słownictwo, wybrane zostały dziedziny szczególnie bliskie młodym czytelnikom: *Muzyka* (s. 940), *Sport* (s. 97), *Ze świata mody* (s. 97). Dobór przykładów i tekstów bliskich rzeczywistym sytuacjom, w których może się znaleźć każdy uczeń, sprzyja tworzeniu pozytywnej motywacji do powiększania własnej kompetencji językowej i komunikacyjnej. Ćwiczenia stylistyczne związane z analizą tak szerokiej gamy tekstów pozwalają ponadto na integrację różnych działów nauczania języka polskiego.

Cenny w opisywanej książce jest także fakt, że przykłady, m.in. te, o których mowa wyżej, nie są przytaczane bez komentarza odnoszącego się do ich poprawnego użycia — wszak jednym z celów ćwiczeń słownikowych i frazeologicznych jest zapobieganie błędom i ich zwalczanie. Obecność licznych porad poprawnościowych stanowi kolejny atut prezentowanej pozycji. Znajdziemy tu np. uwagi o odmianie różnych typów związków frazeologicznych (s. 19) czy o stosowaniu wyrazów obcych, w tym m.in. *Wykaz wyrazów modnych, często nadużywanych* (s. 93). Ważne okazuje się częste odsyłanie uczniów do wydawnictw poprawnościowych odnotowujących najnowsze zmiany w tej dziedzinie — m.in. do *Nowego słownika poprawnej polszczyzny PWN* pod redakcją A. Markowskiego (np. s. 91).

Zaletą *Słownictwa i frazeologii...* jest również prosty język definicji, przyjęcie różnych oznaczeń wypunktowań (m.in. s. 53, 87), zasada jasno sformułowanych poleceń, tabelarycznych ujęć (np. s. 87, 111), wykresów (np. s. 138), a także wykorzystanie różnego rodzaju mapek (np. mapki zapożyczeń, s. 88; mapki z regionalizmami, s. 125), które stanowią jednocześnie propozycję nowej techniki notowania.

Jak wynika z prezentacji zawartości, *Słownictwo i frazeologia...* Edwarda Polańskiego i Małgorzaty Iwanowicz będzie publikacją użyteczną zarówno dla nauczycieli, jak i dla uczniów.

Julia Legomska